

КЫТАЙ ЭЛИНИН УЛУУ КЛАССИГИ ЛИ БОНУН ӨМҮР БАЯНЫ ЖАНА АНЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ

Байыркы адабий чыгармалар -жаратылыш менен адамдын табигый биримдигине кылдат ой жүгүрткөн,аны көркөмдүктүн өтө ничке саймалары менен шөкөттөгөн,кеменгер акын карегине чөгөрүп жан киргизген эбегейсиз дүйнөнү өз ичине камтып турат. Анын тиричилик түйшүгүн калтырып, кыялдын асманында каалгыш канат кагышы-бул укмуш да,бирок опасыз дүйнөдөгү жашоонун мааниси жөнүндө илгертен бери адамзатты тынчсыздандырган суроолорго жооп табуу болот.

Кытай элинин эң корунүктүү акыны Ли Бо (701-762), салттуу чыгыш адабиятынын классикалык өкүлү. Ли Бо Тан династиясы бийлик жүргүзгөн (618-907), Кытай маданияты дүркүрөп өскөн доордо жашап, чы-

гармаларын жазган. Кытай тарыхында дал ошол Тан доору башка доорлордон айырмаланып, азыркыга чейин миңдеген атактуу акындар чыккан ошол убакытта. Алардын чыгармалары ошол гүлдөгөн доорду даңазалап, аны Кытай адабиятындагы “Алтын кылым” деген атка коңдурган. Ли Байдын чыгармаларын басып чыгарышкан, баардыгы - 30 том болуп чыккан. Анын чыгармалары калктын бактылуу жана бейпил турмушта жашоосун каалаганын билдирип, Ата-Ме-

кендин тоолору менен сууларынан ажайып кооздугун, адамзаттын махабатын ырдады.

Толгура сырга толгон таңкаларлык сонун өмүрдө жашаган акындын ысымы укмуштай уламаларга бай. Атүгүл туулганы жөнүндө да көптөгөн аңыздар бар. Ли Бо туулардан мурда эле бир чоң ак жылдыз энесинин түшүнө кирген, ошондуктан бала туулганда атын Тай Бай (Чолпон жылдызы) деп коюшкан.

Акындын жаш чагы Сычуань провинциясында өткөн. Ли Бо өз сабатын үйүндө ачкан. Беш жашында окуй баштаган - адегенде эсеп чыгарганды үйрөнгөн. Андан соң ойчулдар жана акындар менен тааныша баштаган. 15 жашынан даосизм жана буддизм менен таанышкан. 725-жылы ал Сычуандан чыгып, көп жерлерге саякат жасаган; бир жагынан көп ыр жазып, бир жагынан көп кишилер менен достошууга үлгүргөн 17 чыкканда акын Миншань шаарындагы Дун Яньцзыга келет. Аныкында бир нече жыл туруп, бир нече жыл жер кезип, көп окуп, люгна аспабында ойноп ыр жаза баштайт.

Ли Бонун замандаштары менен достору аны “сянь” дешчу. Даосизм философиясында- табияттын жана дүйнө жаралышынын сырын билүүгө умтулган, түбөлүк жаштык менен өлбөстүккө ыкма табууга аракет кылган адамды айтат. Сянга азаттык сезими таандык, өз дүйнөсүндөгү каалоо кусалыгы менен кумар бийлигинен оолак болуу сезими турат. Ли Бонун өмүрү так ошондой болгон.

Алга умтулган кыял кеч Ли Бо эреже-жосунду, үрп-адатты, шарттуу жашоону танып, булуттун ары жагындагы руханий дүйнөгө умтулуп, тынымсыз изденүүдө болот. Ар дайым бушайман кылган рух дүйнөсү жашоо шарты жакшы камсыз болгон жаштардын жолуна тушпөй, такыр башка жолго салат. Ли Бо элине жана мекенине пайдалуу эмгек өтөгүсү келет, андыктан жакшылыктын жолуна салыш үчүн, падышанын кеңешчиси болууну ойлонот.

Ли Бо 20 жашка келгенде чиндүү кызмат сунуш кылынат, бирок ал кызматтан баш тартат, ал жапайы жаратылышка суктанып “жер менен асмандагы керемет көрүнүшкө” кызыгы тартат. Ли Бо туулуп өскөн провинциясына жер кезип кетет: Эмей тоосуна, Дайтаньшаньга жөнөйт.

Ошол мезгилде “Эмей тоосундагы айга”, “Юань Даньцю тоодо кантип жашаганы тууралуу”, “Лушань тоосундагы шаркыратманы карап турам” деген жана башка ырларын жазат. Аталган ырларда тууган жер кооздугун, көркөмүн, бөтөнчөлүгүн даңазалаган.

Ли Бо туулган жери менен табигый биримдигин сезет, улам жаңы жерлерге умтулат.

Акын пейзажга жан киргизет, кан жүргүзөт, аны асмандагы ай коштоп жүрөт. Тоолор аны тиктеп турат, лотос гүлү сырдашкысы-сүйлөшкүсү келет, жер ыргалат, жылмайт. Анын ырларында жаратылыш көңүлдү көтөрөт, бакытка терметет, шаттыкка бөлөйт, кан тамыры бирге кагат. Ал закымдап учкан убакытты сергек

сезип, канатынан кармап калгысы келет, бирок кудурети жетпейт, ал жаратылыштын сырын туюнуу, анын шаттыгын бөлүшүп, бул дүйнөдөгү өмүрдүн кыскалыгына абдан өкүнөт, мезгил кадамын токтотуп калууга аракет кылат:

“ Буга дейре батынчу эмес кыялым
Эми мына, көрдүм анын сырларын,
Таптым издеп. Алдым булут нурларын,
Жалган дүйнө жоголду бул жолдордо.
Бараткансым ак козуга мен минип,
Ак жарыкка, айкалышкан колдорго”

Жашоону сүйгөн Ли Бо элден чет турмуштан тажап, кайрадан жер кезикет да көп жылдан кийин 742-жылы борборго келет, ага тиешелүү кызмат бербей аксарайга акындык чакырышат, ага атактуу “Ли Бо” стилинде ырлар жазууну тапшырышат. Императордун аксарайында “алтын тордо” узак убакыт тура албайт. Жашоонун маңызына эркин жүрүп жеткен, эркин ойлогон акын 744-жылы аксарайды таштап кетет.

Кытайдын экинчи борбору Лоянда улуу акын Ду Фу менен таанышат. Булардын достугу Кытайдан эн улуу инсандарынын күлкү мүнөзүн жана рух дүйнөсүн, биздин күнгө чейин жеткен ондогон мыкты ырларды тартуулады.

Ли Бонун өмүрү жана чыгармачылык жолу катаал болуп, журтунан дайыма алыста жүргөнүнө байланыштуу, анын ырларында алыста калган досторун сагынганы, үй-бүлөсүнүн эңсегени жана өскөн жерине кайрылып келүүнү самагандыгы жөнүндө жазган ырлары бар.

Акындын даана көрүнгөн бир белгиси: мекенге болгон назик сүйүүсү. Ал көз карегини өйдө көтөргөндө Мекенин асманын көрөт, төмөн түшүргөндө туулуп-өскөн жерин көрөт.

Мен баратам капчыгайда ыр ырдап,
Жол бошоду чыкканымда чыйырдан.
Алды жакта типтик аска, кокту-жар,
Айламп бар суу-өзөнгө жулунган.
Буу чыгарып ташка конокту булуттар,
Келген адам кетпей карап суктанар.
Гул денизин кана жыттап каңылжаар,
Күн баткыча тоо койнунан кут табар.

762-жылы турмуштан коңулүү калган, бирок акылман, денеси алсыраган, бирок руху кучтуу Ли Бо жерде жашагандарга талант нурун түбөлүккө жаркыратып үчүн опасыз жалган дүйнөнү таштап башка дүйнөгө, жылдыздар мамлекетине учуп кетти.

Ли Бо картайып, алдан-күчтөн тайыган мезгилинде, турмуштун оор жагдайына дуушар болгон мезгилинде, карыллыкка, кедейликке кабылып, эске алынбай, эл алдында унутула баштаган адамдын ички дүйнөсүн, рухун чагылдырган, жүрөк титиретип, жак толкуткан ырларды да жазып калтырган:

Жер солкулдайт Пен-куш учуп чыкканда,
Ал да кыйрайт.
Зор күч чириип, өзгөрөп
Күнгө жеткен бак-Фусанга жанашсаң
Жарык нурдай жаш урпактар эскерер.

Миндеген ай айтып калаар, мисалы,
Ким түшүндү?-Конфуций да узаады

Түшүндүрмө. Баоиндин биринчи жылынын он биринчи айында, көз жумарында агасы Ли Янбиндин үйүндө жаазган акыркы ыры. Пэн кушу – өлчөөсүз зор күчтүү туюндурган мифологиялык персонаж. Фусан – башы күнгө жеткен мифологиялык дарак, аны менен “Асмандын улуу” деген императордун образын айтып жатат. Конфуцийди – Ли Бо “улуу устатым” деген. Уламыш боюнча, ал өлтүргөн айбандын касиеттүү бир мүйүз экенин тааныган жападан жалгыз акылман болгон.

Ли Бо замандаштары тарабынан жана кийинки адабият тануучулар тарабынан аксарай формалдуу стилин жокко чыгарып, ага башкача реалисттик форма, көркөмдүк, тереңдик, маанилүү мазмун киргизген реформатор катары бааланган.

Жел жаңы,
Ай да жарык,
Түштү күзгү жалбырак
Күзү таан үшүйт шакта калтырап...
Ак тилекти, күндөрдү бириктирчү кез
кайда?
Мындан оор, күнүрт кезди билбеген жаным
бейпайда.

Түшүндүрмө. Бул Ли Бо жасаган тажрыйба: буга дейре биртегиз чен-өлчөм менен өңүрүп отурган мындай форма классикалык кытай поэзиясында кезикпейт.

Ли Бонун акындын поэтикалык дүйнөсүнүн тереңдигине жана көп убакыт саякатта жүргөндүгүнө байланыштуу жаратылышка арнаган жогорку көркөмдүктөгү бир керемет чыгармаларды жараткан. Албетте турмуш тирүүлүк үчүн гана күрөш эмес, ал жердеги көз иремдик жашоого көз каранды болбогон, андан зор мааниге ээ болгон, руханий жактан байып-тазаланган дүйнөгө эшик ачкан акындын ырларын туюнтуу дегендик, бул түбөлүк жарык менен аруулук менен жанашуу дегендик.

Акынды мейкиндик жана мезгил, социалдык чөйрө калыптабайт, аларды акын өзү түзүп жана сезимсиз, жалпак, кезирмемдик колоритти жаркыратып, турмушту байытып, жан – дүйнөбүзгө сиңирип турат. Ли Бону ортокылымдагы кытай мейкини жаратыгырбы? Ал мейкиндикти Ли Бо жараткан! Кытайдагы көптөгөн окурмандар аны “пайгамбар акын” деп урмат менен аташат.

Сөздүн акырында акындын поэтикалык жан дүйнөсүнүн тереңдигине жана көп убакыт бою саякатта жүргөндүгүнө байланыштуу жаратылышка арналган сулуулукту көркөмдөгөн көптөгөн чыгармаларды жана ыр саптарын жараткан. Албетте Ли Бо кытай поэзиясынын эң бир көрүнүктүү классиги. Терең мааниси, жогорку көркөмдүгү менен элдин купулуна толгон ырларды жазып калтырган, кытай элинин улуу акыны катары белгилүү.

Адабияттар

1. Ли Бо. Тандамалар. Ч., 1-2
2. И.С. Болджурова. –Б., 200